A represión franquista en Galicia

Actas dos traballos presentados ao

Congreso da Memoria

Narón,
4 a 7 de decembro de 2003

A represión franquista en Galicia
Actas dos traballos presentados ao Congreso da Memoria
Narón, 4 a 7 de decembro de 2003

1ª edición: maio 2005

Deseño e maquetación: Edicións Embora
Ilustración da portada: Alberto Toval

Depósito Legal:

A resistencia e a represión na zona de Verín

Xerardo Dasairas Valsa

Ainda que o concello de Verín só contaba nestas datas con 6.500 habitantes, a comarca alcanzaba xa os 40.000, a maioría deles adicados a agricultura e a gandería. Non existía ningún tipo de industria tendo certa presencia o comercio de todo tipo e algúns hoteis e pensións que acollían aos viaxantes de productos e aos agüistas na tempada estival dos balnearios. A proximidade da fronteira con Portugal non só aportaría algúns beneficios económicos do estraperlo senón tamén numerosos postos de carabineiros, Guarda Civil, policía e funcionarios de aduana. O resto de veciños, algúns funcionarios do Concello, empregábanse no comercio, traballaban nos balnearios e nos hoteis a tempo parcial, nos fornos ou como pedreiros. Tamén eran bastantes os autónomos adicados a oficios corno barbeiro, zapateiro, guarnicioneiro, transportista... Mais a inmensa rnaioría vivían da terra e exercían de asalariados para os terratenentes da zona que posuían grandes extensións de praderías, viñedo, patacas, tabaco ou froitas.

Non obstante e xa desde varios anos antes da República, as obras do trazado do ferrocarril tiñan revolucionado a comarca aportando rnan de obra a milleiros de labregos e traballadores especializados. A mellora nas condicións de traballo e salariais, daría lugar ao nacemento de organizacións sindicais cuias reivindicacións conmocionaban de cando en vez á pacífica e tranquila vila verinense, capital administrativa e xudicial da comarca.

Por esta zona e outras limítrofes non houbo lectura de bandos de guerra locais, tomando como referéncia do comezo do soerguemento fascista, o dictado en Ourense o día vinte de xullo. Cara Maceda, onde existia unha importante forza de filiados ao P.C.E., ás sociedades agrárias e aos sindicatos de traballadores do ferrocarril, houbo unha certa oposición contra as forzas franquistas que concorreron naquel ponto para apagar toda resisténcia. Benigno Alvarez e Enriqueta Iglesias "La Camarada" foron quen organizaran a resisténcia en Vilar de Bárrio, voando a ponte nova de Maceda e facéndose fortes no balneário. O día 21 unha colunna mixta de falanxistas e Garda Civil enfréntase a eles perto do

santuário dos Milagres, facendo fuxir aos republicanos cara Verín e levando cara Ourense a algúns prisioneiros e armas.

En Verín, que contaba con bastantes militantes da C.N.T. e da U.G.T. e co governo municipal de esquerdas (Izquierda Republicana e PSOE), téntase organizar a resisténcia xa desde o dia 20. Ás forzas frentepopulistas da Vila únenselle os procedentes da escaramuza dos Milagres entanto agardaban a chegada dun forte continxente de obreiros do ferrocarril. Estes non chegarian pois foran repartidos en diferentes pobos para contribuiren á resisténcia. Ramón Fuentes Canal (irmán de Emilio e Manuel, destacados membros do P.S.O.E. ourensano), Sérgio Romero e outros, tentarían organizar a resisténcia con elementos chegados da Gudiña, Correchouso, Veiga das Meás, Vilardevós... Fernando Cordón, administrador da Aduana e concelleiro en Verín estaba en Ourense co Governador ao se declarar o Estado de Guerra e xunto con Manuel Gómez del Valle pararían un coche a ponta de pistola no cruzamento de Celanova coa intención de avisar da situación aos povos do camiño e chegar a Verín para contribuiren a organizar a resisténcia.

Entanto, a situación en Verín era tensa pois os elementos dereitistas e falanxistas da Vila eran abondosos. Silva Ferreiro, crego adito ao levantamento, cita no seu libro entre os máis destacados a Fernando Salgueiro, Juan Otero, Enrique Pazos e José Taboada. Segundo a mesma fonte eran ao redor de trescentos os republicanos concentrados en Verin que se debatian entre tomar o cuartel da Garda Civil ou agardar acontecimentos, ao tempo que tentaban atraer á forza de Carabineiros, máis leais ao Governo democrático republicano e que en número de oitenta se achaban concentrados na Vila. Tamén segundo o mesmo autor (quen por certo anos máis tarde e antes de morrer se retractaría de botar tanta leña ao lume contra os republicanos), os *rojos* verinenses tiñan elaborada unha lista negra con setenta e catro elementos que habia que depurar, estando entre eles os membros das comunidades de relixiosos Mercedários e os de La Salle que segundo testemuñas, xa viñan recibindo anteriormente continuas amea.zas. Por outra parte, o sarxento do posto da Garda Civil, enteirado dos plans dos republicanos, solicitaría axuda a Ourense e o dia 23 chega a Verín unha forza de ao redor de setenta homes mandada polo Capitán Ros. Despois de parlamentaren cos resistentes e coa colaboración do Comandante Ayala de Carabineiros, detido en Ourense e leal á República, conseguen que os republicanos verinenses depoñan as armas.

Este relato de Silva Ferreiro, ao menos no que se refire á "resisténcia" verinense, foi esaxerado aposta coa intención de magnificar os feitos e resaltar o heroismo, o patriotismo e a eficácia dos sublevados.

O certo é que en Verín fixéronse intentos de organizar a resisténcia por parte do alcalde e dos membros de esquerdas da Corporación que contaban tamén co apoio dos sindicatos. Certo é que por orde do alcalde e unha vez comprobado o cariz que tomaban as cousas, procedeuse á recolección de todo tipo de armas na Casa do Concello mais ao saberse que os obreiros do ferrocarril non acudirian a Verín e ante a negativa do alcalde Caamaño a entregarlle as armas aos republicanos, a maioria destes decidiron sair da vila para organizaren a resisténcia noutros lugares. Esta decisión do alcalde evitou a todas luces, un cruento enfrentamento coas forzas que viñan de Ourense e que se limitaron a percorrer as rúas de Verín repartindo porrazos a destro e sinistro, sen distinción de ideoloxias, conminando aos viandantes a se refuxiaren nas súas casas ou nos establecimentos públicos (cafés e bares sobretodo) que a esa hora, sobre as catro da tarde, se encontraban abertos. A ridícula garda con escopetas, apenas útiles, que os republicanos mantiñan no Concello e en Correos e Telégrafos, foi igualmente disolta sen resisténcia. Logo viñeron os encarceramentos e a represión sobre os elementos afins á República: En Verín son detidas quince persoas e levadas ao cárcere de Ourense onde agardarian dispares destinos, mentres que na zona do ferrocarril desatariase unha forte represión. Agardando que se solucionase esta confusa situación, xá algúns dos republicanos optaran por fuxir cara os montes da contorna ao tempo que outros acudiran á Gudiña para facérense fortes alí onde habia máis resistentes obreiros do ferrocarril.

A partir da claudicación, os elementos ultradereitistas de Verín fanse cargo da situación e segundo Silva Ferreiro, a quen citamos textualmente:

La Falange, respondiendo al entusiasmo de Celso Conde y Senén González Valillas, inicia una era de esplendor que aumenta día a día: de Ricardo Cid Toubes que obtiene resonantes triunfos en la formación y recluta de requetés; de la milicia "Caballeros de Santiago" bajo la jefatura del notario de la villa Luis Conde que bien pronto adquiere patente de modelo indiscutible de patriotismo y disciplina y de las señoritas Mercedes García Velasco y Dolores Cid Toubes que consagran sus desvelos a la formación de Margaritas, llamadas a prestar grandes servicios en la gloriosa cruzada de salvación de la Patria.

Tamén funcionaron logo en Verín uns talleres de intendéncia chamados *Mujeres al servicio de España*, onde se facian roupas e se recadaban víveres para a frente de guerra. A falta de espácios onde ubicalos, usáronse os salóns do Hotel Salgado converténdose o Hotel de Cabreiroá en hospital (dirixido polo xefe falanxista doutor Sanguino, máis sanguinario logo en San Simón), ofrecidos para

este fin polos seus donos. A numerosa presência feminina, maioritariamente rapazas novas, o traballo continuado ata horas nocturnas e a abundáncia de camas nestes establecimentos que servian como unha espécie de centro de relaxación dos falanxistas, deron moito que falar en referéncia a abusos e excesos destes coas operárias (maiormente *modistillas*) que "voluntariamente" acudian a traballar nestes talleres patrióticos.

Na Gudiña vaise dar a última resisténcia republicana da província. A presência do ex-alcalde republicano Felicísimo Pérez Ortega, do sarxento de Carabineiros (apoiado polos guardas dos postos da Mezquita, Barxa, Cádavos, Castromil...) e dos numerosos obreiros das obras do camiño de ferro, retrae uns dias a intervención das forzas sublevadas, preocupadas polo rumor de que foran entrenadas polo chefe dos carabineiros e ainda máis *polo ímpetu revolucionário que demostraban na súa atitude*. A voadura da ponte de San Lourenzo e o ataque dos republicanos contra os que tentaban reparala, contribuiria tamén bastante no retardamento da operación.

Finalmente, o dia 25, unha columna de Guarda Civil e Asalto, xunto con Carabineiros e falanxistas de Verín, preséntase na Gudiña mandada polo capitán Ros. Despois dun curto tiroteo e escasa resisténcia, os rebeldes antigovernamentais entran na vila e apresan a Francisco Dominguez, José Novilla Lorenzo e Joaquín Salgado López que serian fusilados posteriormente e que xunto con outros encherian a nómina de "claudeados" que aparecian nas cunetas das estradas facendo que algunhas delas se fixeran cunha fama macabra como lle aconteceu á curva das Esfarrapas nas Estivadas (concello de Monterrei). Os republicanos concentrados na Gudiña foxen cara a Vilavella, Viana e Ponferrada, refuxiándose nos montes non sen antes destruiren Correos, Teléfonos e Telégrafos e inutilizaren a estrada entre a Vilavella e o Pereiro. O capitán Ros, despois de distribuir forzas en Viana, Vilavella, A Mezquita e outros poyos, retorna a Verín con armas, bombas e dinamita incautadas no Concello e na Casa do Povo da Gudiña. Este capitán segue ainda na zona o dia 30 sendo tirotedo o seu destacamento na Canda. Unha vez "pacificadas" e controladas as vilas da Mezquita, da Vilavella, de Viana e da Gudiña, retorna a Verín. Moitos republicanos que fuxiran cara Portugal nestes dias, concentrábanse xa en número de 130 no cuartel de Bragança coñecido como "O Trinta". Alí sobrevivirían coa axuda das xentes portuguesas que lles suministraban comida e roupas. Despois de seren retidos con numerosos atrancos burocráticos, unha mudanza de postura do goberno de Salazar posibilitou o seu embarque no porto de Lisboa nun barco da República que os levou a Cartaxena para incorporánrense ás forzas republicanas.

O dia 27 de xullo xá se inician os xuizos sumarísimos en Ourense, sendo os primeiros encausados oito obreiros do ferrocarril dos que un é fusilado e os restantes son condenados a cadea perpetua. O 3 de agosto comeza a represión contra os docentes que escalonadamente íalle afectar a máis de 270 mestres. En Verín, António Fernández, mestre da promoción da República e recoñecido escritor, foxe da represión a Portugal e cara o Brasil e á Arxentina despois. O dia 5 é suspendido de funcións, baixo a acusación de abandono do cargo, o cabo de municipais José Perdiz, afecto á CNT. O dia 8, o capitán Juan Ros Hernández faise cargo do Governo Militar da praza de Verín, suspendendo á recén nomeada Corporación. Isto xeraria certa tensión pois todos creron na falácia militar de que era só un *golpe de timón* dentro da orde constitucional republicana (mesmo seguiu ondeando a bandeira tricolor) pero o novo rexedor militar apela á orde gobernativa enviada o 27 de xullo ao secretário do Concello na que se recollia tal medida militarizadora. Nestas mesmas datas (dia 3 de agosto) Fernando Cordón del Valle e o poeta Manuel Gómez del Valle e a súa nai, son condenados a mofle e fusilados o dia 11 do mesmo mes. Dous capitáns actúan como fiscal e acusador respeitivamente: o capitán acusador era Rodríguez Reigada, o famoso capitán Reigada que logo seria un dos dirixentes da represión na província. "La Región", recolle non sen certa saña e falsidade, que Gómez del Valle, destacado comunista, negárase a recibir os sacramentos e que morrera desesperado (sóubose que fora asistido relixiosamente por unha alta xerarquia da igrexa ourensá), mentres que Cordón *confesou e comulgou e morren feliz e resignado*. Outros mortos xustificábanse mediante os manidos, reiterativos e numerosos, partes de *ofreció resisléncia ou se abalanzó sobre los guardias* que encubrian así o vil asasinato escudándose na chamada Ley de Fugas. Os escuetos partes só recollen frases como: o 29 de xullo, tres "insurgentes" caen mortos nun tiroteo en Verín ou en agosto seis "rojos" son abatidos en Campobecerros, Castro de Laza e A Gudiña por ofreceren resisténcia. Emilio e Manuel Fuentes Canal foron "paseados" despois de estaren presos en Celanova e o seu irmán Ramón, presidente das "Juventudes Socialistas" foi capturado o 4 de agosto (ao dia seguinte de condenaren en consello de guerra a Cordón e a Gómez del Valle) en Montederramo por un guarda forestal. Condenado a mofle en consello de guerra o 21 de outubro foi máis tarde fusilado. As famosas e temíbeis "claudeas" ou "claudias" (levar a un ás claudias en xiria falanxista) repetianse a cotio e as gáveas das estradas comezaban a se encher de mortos. Neste sentido, un coñecido grupo de fascistas locais vai alcanzar moita sona nos mentideiros populares da Vila polas numerosas "execu-

cións" e a acumulación de mortos non só na mencionada e tristemente célebre curva das Esfarrapas senón en moitos outros lugares incluso fóra de Galiza.

O dia primeiro de setembro chega ao Hotel Salgado de Verín o xeneral Millán Astray. Despois dun pequeno descanso foi cumprimentado polas autoridades militares de Ourense que chegaron a Verín a iso das nove da noite. Acompañado da banda de música local, das autoridades militares, das homólogas relixiosas e das da Falange da Vila, dirixiuse á praza de Garcia Barbón onde pronunciou un flamixero discurso desde o balcón da Telefónica. O numeroso público, enfervorizado, rematou cantando o hino de *Falange* co saúdo á romana (brazo estendido). O dia cinco deste mesmo mes procédese a restituir o crucifixo nas escolas tendo lugar ese dia un acto de desagrávio ao mesmo na igrexa parroquial. Foi organizado polas Milicias Ciudadanas e Falange e ao seu remate desfilaron polas ruas verinenses forzas armadas e os nenos das escolas. Xa na praza Maior, en acto simbólico, a mestra Blanca Sanz procedeu a *entronizar* o crucifixo na súa escola.

O 11 de setembro é detido en Verín o ex-ministro de indústria e comércio e deputado republicano (da FRG-IR) Laureano Gómez Paratcha (adoitaba veranear en Cabreiroá) e trasladado ao cárcere de Ourense (Reigosa, que quizáis o confunde con Paradela, di que este fora rociado con gasolina e queimado). Benigno Alvarez, xefe do P.C.E., Leandro Cano e outros andiveron fuxidos polos montes de Maceda, aparecendo ao pouco tempo o Benigno morto nunha cuneta. Atopado por un falanxista, este deulle dous tiros ao cadáver e atribuiuse a fazaña, exibíndoo polos povos ata Ourense. Logo, o forense ditaminaria que xa morrera tempo antes dos disparos do fascista. Os seus irmáns foron tamén asasinados e a súa muller foi apaleada parindo morto o fillo que levaba. Seguindo coa selvaxe e experimentada prática do rociado con gasolina é asasinado Paradela, axente da Ford de Ourense. Nun xuizo sumarísimo e moi coñecido por ter o número 1.001 foron condenados a morte e logo fusilados, o industrial Lino García Vazquez, o seu contábel António Alvarez, o alcalde verinense Carlos Reino Caamaño, Sixto Fariña de Pazos, Ernesto Ramos "Caravel" e outros. Algúns membros da última corporación republicana como Manuel Cadavid e Ricardo González foron condenados a morte pero por estaren casados con mulleres cubanas foron reclamados pola embaixada deste país salvando a vida. De Verin concorreron várias testemuñas de cargo cuxos nomes non merecen un recordatório histórico e outras de descargo como o párroco don Santiago (a quen o tribunal cualificou de Xudas por tal motivo) ou Pelaez de quen se di que foi multado por defender a don Lino. As peripécias

para conseguir o indulto para don Lino (que tamén supuña aplicarllo aos demais acusados) ficaron na memória histórica de xentes de Verín que lle atribúen a coñecidos elementos falanxistas da Vila o retardamento do mesmo, apesar de telo conseguido unha filla del que era relixiosa e contaba con grandes influéncias en Madrid.

Outros condenados a cárcere (case todos a 30 anos) foron os tamén ediles Fernándo Suárez (cumpriu condena en Oseira) e Manuel Losada (en Celanova) e militantes de esquerda, sindicalistas e simpatizantes como Celso Blanco, Pepe do Bar Novo, José Pérez (Arranca), Luis Alvarez, Luis Pallín, Adolfo (Tito) que morreu no cárcere de Ourense... O presidente de Izquierda Republicana, Indalécio Pazos, foi tamén detido pero non chegou a pasar polo consello de guerra ao contar cun bo aval, igual que algúns outros concelleiros e militantes de esquerda que contaban con familiares falanxistas. Os mestres, como dixemos, xeralmente eran conducidos ao cárcere de Celanova e alí ingresaron Eloi Justo, Manolo Justo, Pedro Justo e outros que se ben se salvaron das contínuas e numerosas claudeas diárias, sofreron logo destitucións e desterros. Xacinto Santiago e don Eloy o farmacéutico, estes dous de Vilardevós foron fusilados ou vilmente asasinados como lle ocorreu a José Perdiz, cabo de municipais verinense e sindicalista da CNT cuxo cadáver apareceu na Fontela, como lle pasou a Julio Del Río (concelleiro verinés natural de Vilardevós) ou como lle aconteceu a Alvarito o taxista (de quen lucia o seu reloxo un coñecido falanxista verinense), ou ao mestre de Flariz quen logo de morto foi queimado... Outros membros da Izquierda Republicana local como J.A. Rodríguez e un compañeiro, ambos da Rasela, apareceron mortos na ponte de Oimbra e dirixentes dos sindicatos locais sofreron penas de prisión, logrando salvarse algúns do paredón e da claudea. Mais, tras disto, estaba tamén o terror, as vexacións e chantaxes dos carceleiros e verdugos, os rexistros, as requisas, as incautacións, as subhastas de capitais e as cuantiosas multas que os axentes do novo Réxime (como o famoso garda "Catalina") impuñan un dia si e o outro tamén.

As mulleres por seren de esquerdas ou casadas con militantes deste signo, tamén sofreron vexacións e aldraxes procedéndose en moitos casos a raparlles os cabelos (Olímpia, Teolinda, Claveira, Irene, Concha, María e outras) para estigmatizar negativamente e escarmentar nelas a súa condición feminina e republicana. Na forte represión fascista que asolou a comarca, desde a Canda ás chairas limiás, sona insistentemente o nome de Fernando Salgueiro, cabecilla da falanxe verinense e neto do prócer local García Barbón, quen despois de rematada a guerra e repudiado polos novos franquistas, retírase a Vigo. No ano 1945 ao ter noticia da morte pola

guerrilla do seu colega "O Churro" de Vilaza, declaroulle en Vigo a uns de Verín que ian ao futbol que non tiña medo de que viñesen por el e que antes de prendelo habia matarse el mesmo. Tamén aseverou, non sen certa decepción, que el non fora máis que un *brazo executor incitado por xente verinense de prestixio que agora, na paz do franquismo, disfrutan de boa fama e posición social e cuxos nomes se reservaba polo momento*.

A multipreséncia e a fortaleza política que mostraban os fascistas verinenses daria pé para que algunhas destacadas figuras da política galega fosen desterrados nesta vila. O advogado moañés Roberto González Pastoriza e Valentín Paz Andrade (amigos e colaboradores de Castelao e Bóveda), os dous militantes do Partido Galeguista, pasaron un tempo (desde o 13 de setembro) baixo vida vixiada, producíndose o intento de asasinato de Paz Andrade no Casino verinense segundo o relato persoal gravado por el mesmo na súa casa dias antes de falecer. Parece ser, segundo fontes orais, que os seus agresores foran dous fillos de Millán Astray e outros dous acompañantes andaluces que se atopaban en Verín e dirixian os grupos fascistas executores e represores. Arturo Benito Silva, antes compañeiro de Becerra e agora articulista laudatório do novo réxime, seria o seu valedor e protector na súa estadia verinense. Manuel García Becerra (importante cargo republicano casado en Verín) que se atopaba en Madrid, vai rematar os seus dias, igual que outros moitos, exiliado en América ou en Portugal como Manolo (Tito) ou Avelino Sola (concelleiro socialista) respeitivamente. As peripécias do exílio sufridas polo mestre de Rabal António Fernández e de Silvio Santiago (militante cenetista na Coruña), do seu irmán Xacinto Santiago, mestre radical-socialista e director de "La República" (fusilado xunto co Governador Civil e outros) ou do mestre Primo del Rio, son de todos coñecidas através dos relatos novelados que nos legaron os primeiros. O alcalde da Gudiña, Felicísimo Perez, foxe primeiro a Portugal e logo establécese na Arxentina. Jesús Reverter, destacado republicano de Ourense, primeiro preso en León e logo fuxido a Arxentina seguiu o mesmo periplo portugués que Sílvio Santiago, sendo acollidos e agachados estes e outros moitos menos coñecidos, na casa da família Varge Maldonado (Travancas-Portugal) desde a que se organizaba a súa saida de Portugal con pasaportes sulamericanos falsificados (moitos cubanos) ou pertencentes a falecidos. Tamén o xeneral Caminero, leal republicano, estivo acollido durante un tempo na zona da Mezquita. A solidariedade das xentes portuguesas da raia cos fuxidos (desertores das reclutas para a frente de guerra e refuxiados políticos) non só se mostraría en feitos coma estes, senón tamén no forte apoio que recibirian as partidas guerri-

lleiras antifascistas que operaban por estas zonas. A represión cebouse de xeito especial cos mestres e aqueles que non eran inmediatamente fusilados ían sendo recluidos (aplicando o plan das Xuntas de Depuración) no cárcere sito no convento de Celanova cuxa dureza testemuñou Celso Emílio Ferreiro. Moitos deles tiveron triste final, fusilados ou "claudeados" nas nocturnas soedades do alto do Furriolo.

Voltando á situación en Verín, o capitán Ros controlaba a situación como Comandante Militar da Praia, axudado polos carabineiros ao mando do capitán Landazábal e polas Milicias Armadas ao mando do Capitán Reigada que ademais era o xefe da intelixéncia franquista na província. A Garda Civil, entanto, andaba a busca e captura das partidas guerrilleiras organizadas en resisténcia armada nos montes dos contornos. O dia 12 de agosto e cando se procede ao izado da bandeira bicolor no Governo Civil de Ourense (paradoxicamente, ás sete da mañá deste dia, eran fusilados en Ourense Gómez del Valle e Fernando Cordón), tén lugar tamén en Verín un acto solene e cheo de parafrenália militar con motivo da reposición da placa da rúa (avenida de Portugal hoxe) adicada ao fascista e ditador, presidente do governo portugués, General Carmona, que fora rachada polos republicanos.

A comarca verinense aportaria 35 homes para o frente do Guadarrama ao mando do médico do balneário de Cabreiroá, Antonio Sanguino, que foron despedidos da vila en entusiástico acto público. Logo, senón todos, ao menos algúns escollidos, serian destinados á zona de Ponferrada, concretamente a Fabero, lugares estes onde ainda constatamos nos máis vellos da zona unha forte aversión ao nome de Verín. Estes falanxistas verinenses, capitaneados polo doutor Sanguino van incorporarse á Centuria Falangista chamada "Los Caballeros de la Muerte" de guarnición na cidade leonesa e cometeren alí toda clase de tropelías e asasinatos indiscriminados. Nos anos seguintes a represión vai acentuarse e para combater aos fuxidos, refuxiados nos montes e en Portugal, son traídas da frente forzas militares que colaborarán coa Guarda Civil na súa captura. A colaboración coa PIDE e as denúncias de axentes portugueses e españois en Portugal van conseguir a detención e entrega de moitos fuxidos republicanos que se tiñan refuxiado na raia portuguesa á espera da solución dos acontecimentos ou dunha saida do país. Oficialmente foron perto de seiscentos os entregados pola Policia de Vixilância e Defeza do Estado, ademais das "entregas" particulares por parte de simpatizantes fascistas portugueses.

O control da raia fronteiriza vai estar centralizado en Ourense no Govemo Militar, mais é en Verín onde o capitán José Rodríguez Reigada (Carabineiros) se encarga de recibir e contrastar toda a

información que os postos de Carabineiros, Guarda Civil, PIDE e confidentes portugueses envian a cotio á Delegación da Inspección de Fronteiras. A Falange vai contar co seu própio Servizo de Información e ainda que colabora a veces co organismo de fronteiras, este, vai estar máis preocupado en investigar aos seus militantes e en captar elementos que poidan nutrir as súas fileiras. Encárganse tamén estes das depuracións de republicanos e da investigación de elementos "impuros" infiltrados na Falange que mediante o estraperlo alcanzaban un rápido enriquecimento. Aparte dos axentes civis portugueses que envian información desde os poyos próximos á raia tamén existen outros que actúan desde diversos hoteis de Porto e Lisboa apoiando o Alzamento e denunciando a presência de cuanto español pernocte neles. O "Suizo Atlántico", "Hotel Miramar" ou o "Monte Estoril - Grande Hotel", todos de Lisboa e o "Atlantic Hotel" do Porto eran algúns dos centros desde onde se enviaba información a Verín. Durante estes anos da guerra, os asuntos que máis lle preocupan a esta "intelixéncia" Nacional son o control e persecución dos fuxidos e o estraperlo de diversos productos grandemente cotizados por mor da guerra. O paso de diñeiro através de Portugal é especialmente seguido pola policia portuguesa pois supoñen que vai parar ao bando republicano segundo informa a Secçâo Internacional da Policia de Vixilância e Defeza do Estado Portugués. Con este motivo son seguidas e investigadas diversas persoas que habitualmente cruzaban a fronteira: comerciantes de material cirúrxico, gandeiros, xoieiros, axentes de pezas de automóbil... As comisións que se perciben nestas operacións son altas e moitas veces contan co aval de membros da Falange, entregando bos donativos para a organización ou para o hospital que mantiñan en Ourense. O control do correo era un dos pontos fundamentais da "intelixéncia" de retaguarda. Non só se incautaban das cartas dos familiares de fuxidos republicanos ou dos sospeitosos de estraperlo (a Falange mesmo segue a un dos seus membros de Monforte que actúa desde Oimbra) senón a probos profesionais e notórios comerciantes verinenses. Segundo temos constáncia escrita, moitas das cartas que lle enviaban as mulleres aos seus maridos e familiares fuxidos en Portugal nunca lles chegarian ao seren interceptadas pola policia: Jesús de Dios, Serafin Feijoo Fernández ou Evaristo do Marco todos de Sandiás, xamais as recibirian, pois xunto con outras persoas cualificadas todas de comunistas e mesmo os própios familiares, estaban nas listas do Capitán Reigada. Existian igualmente na sede policial verinense, denúncias contra os camareiros *comunistas* do restaurante "León de Oro" da rúa do Príncipe en Vigo e contra o Agente de Vixilância e Defeza do Estado Portugués, Manuel

Dominguez, que foi surprendido cunha maleta con roupa cuxo destinatário era o fuxido e concelleiro republicano de Verín, Avelino Sola.

As denúncias dos confidentes portugueses que operaban nos povos pequenos da raia, levaron á detención de numerosos fuxidos, de desertores e das súas famílias. Os lugares de paso, o como, o cando e onde serian acollidos, eran as informacións máis frecuentes que moitas veces incluian planos dos traxectos e casas de agachamento. A mediados do 1937, a policia portuguesa acorda comezar a detención dos máis de catrocentos fuxidos que se agachan nos montes ou se esconden en diversas casas do Partido de Montalegre. Igual medida seria tomada para os de Chaves, Vinhais e da fronteira do Miño. Outros preferirian botarse ao monte e o resto dos refüxiados, detidos en masa, foron entregados por Verín onde se procedeu ao seu interrogatório antes de levalos para o cárcere de Ourense.

Extractado de:

DASAIRAS VALSA, XERARDO. *Crónicas rexiomontanas. Mancomunidade de Verín*. Vigo 1999